

# Academische communicatieve vaardigheden, wat zijn dat eigenlijk voor dingen?

## Een aanzet voor afbakening van het domein

Angeniet Kam, Technische Universiteit Delft / Instituut voor Talen en Academische Vaardigheden, [a.e.kam@tudelft.nl](mailto:a.e.kam@tudelft.nl)

### Abstract

Afbakening van het domein van academische communicatieve vaardigheden is om verschillende redenen nodig. In dit artikel wordt beschreven welke wettelijke en organisatorische kaders van toepassing zijn voor het domein van de academische communicatieve vaardigheden. Vervolgens wordt een mindmap gepresenteerd die een aanzet vormt voor de afbakening van het domein. In deze mindmap staat de academisch gevormde student centraal. In deze student komen academisch denken en academisch handelen samen. Zowel het denken als het handelen zijn uitgesplitst in een aantal componenten. De bruikbaarheid van de mindmap wordt geïllustreerd aan de hand van een uitwerking van de vaardigheid 'omgaan met bronnen'. De afbakening van het domein van de academische communicatieve vaardigheden aan de hand van een dergelijke mindmap vormt een handig instrument voor onderwijsontwikkeling, onderlinge visie-ontwikkeling tussen docenten en curriculumontwikkelaars, personeelsbeleid en onderzoek.

Kernwoorden: academische communicatieve vaardigheden, domeinafbakening, mindmap

## 1 Inleiding

In juli 2011 nam ik samen met ongeveer zeventig andere wetenschappers uit alle delen van het land deel aan een bijeenkomst over 'academische vorming', georganiseerd door de Vereniging van Samenwerkende Nederlandse Universiteiten (VSNU). Onder begeleiding van voorzitter Sijbolt Noorda brainstormden wij daar in subgroepen vrijelijk over wat dat nu eigenlijk was, academische vorming. Aan de hand van de indeling 'hoofd, hart en handen', vormgegeven op een flap in de vorm van een menselijk lichaam, kwam daar aan het eind van de middag een imposante lijst tevoorschijn van de kennis, vaardigheden en attitudes die een student moest hebben om zich 'academisch gevormd' te noemen. Een groot deel van die vaardigheden zijn communicatieve vaardigheden.

Doel van dit artikel is om een aanzet te geven voor afbakening van het domein van de academische communicatieve vaardigheden. Waarom is dat nodig? Er zijn minstens vier antwoorden mogelijk op die vraag.

Ten eerste is die afbakening nodig omdat alle universiteiten in Nederland hun studenten academische communicatieve vaardigheden aanleren. Ze moeten wel, want communicatie is als competentie verankerd in de Dublin-descriptoren (NVAO, 2011), die op hun beurt weer belangrijk zijn voor de accreditatie van opleidingen. Academische communicatieve vaardigheden behoren dus tot het domein van elke universitaire opleiding in Nederland en verdienen het alleen om die reden al om duidelijk beschreven te worden. Er zijn dan ook veel publicaties waarin daartoe een poging wordt gedaan, soms overkoepelend, bijvoorbeeld in het boekje *Criteria voor Academische Bachelor en Master Curricula* van Meijers, Van Overveld en Perrenet waarin door de drie technische universiteiten 'een nadere interpretatie wordt gegeven aan wat binnen onze instellingen wordt bedoeld met academische vorming' (2007, 1). Daarnaast zijn er boeken waarin academische vorming in het bijzonder wordt beschreven voor een specifiek domein, zoals de boeken van Brouwer (2005) en IJzermans en Van Schaaijk (2003) voor het juridische domein en Gerritsen (1998) voor de economen. Toch is er, voorzover ik weet, nog geen poging ondernomen om het hele domein van de academische communicatieve vaardigheden overzichtelijk in kaart te brengen, los van een specifieke discipline waaraan dit verankerd is. Dit artikel vormt daarvoor een eerste aanzet.

Een tweede reden om dit domein af te bakenen is dat het een bruikbaar uitgangspunt biedt voor ontwikkeling van het onderwijs in academische vaardigheden: voor curriculum-ontwikkeling, visie-ontwikkeling tussen docenten onderling, personeelsbeleid en onderzoek is een duidelijk overzicht van dit domein een handig instrument. Met behulp van een beschrijving van het domein kan dan antwoord worden gegeven op vragen als: welke vaardigheden kunnen tot dit domein worden gerekend? Wat is er al bekend over het onderwijs in een bepaalde academische communicatieve vaardigheid? Welke werkvormen zijn effectief? Hoe ziet een goede leerlijn in academische communicatieve vaardigheden eruit? En wat moet een docent kennen en kunnen om het onderwijs in academische communicatieve vaardigheden te geven?

Een derde reden om het domein af te bakenen ligt in de huidige ontwikkelingen in het hoger onderwijs. De universiteiten hebben te maken met steeds meer studenten die bovendien nominaal zullen moeten afstuderen om de langstudeerdersboete te vermijden. Hoewel betrouwbare cijfers hierover nog ontbreken, bestaat er onder docenten academische schrijfvaardigheid een gedeeld vermoeden dat een gebrek aan academische communicatieve vaardigheden in het laatste jaar van de bachelor- en masteropleiding medeverantwoordelijk is voor vertragingen die studenten oplopen: de scriptie als struikelblok. Ook Noorda noemt dit probleem in zijn essay over academische vorming in het wetenschappelijk onderwijs:

“Het is geen zeldzaamheid wanneer een docent bij derdejaars opmerkt dat deze studenten nog niet eerder individuele feedback hebben gehad op hun vaardigheid om op academisch niveau te redeneren, spreken en presenteren.” (2011, 66)

Gedeeltelijk kan dit worden verklaard doordat er steeds meer studenten zijn gekomen. Doordat nakijken en individueel feedback geven zo arbeidsintensief is, hebben veel opleidingen hun toevlucht genomen tot een onderwijsmodel waarin studenten academisch leren schrijven in groepen. Dat maakt het echter ook gemakkelijker voor studenten om mee te liften op de schrijfvaardigheid van anderen in de groep. Op het moment dat studenten dan in het laatste jaar van hun bacheloropleiding een individueel afstudeerwerkstuk moeten afleveren, blijkt dat ze niet voldoende schrijfvaardig zijn. Dat levert allerlei problemen op: immers, een student die al zo ver gekomen is, laat men niet gemakkelijk meer zakken. In het beste geval ontstaat er dan studievertraging. In het slechtste geval neemt de begeleidende docent de student zo aan de hand dat je je kunt afvragen of op de titelpagina van het afstudeerwerkstuk de begeleidende docent niet als medeauteur zou moeten worden genoemd. Sommige opleidingen hebben dit probleem inmiddels ingezien en zijn bezig met een wijziging in het curriculum (Tilburg, Wageningen). Ook voor zo'n curriculumherziening is een duidelijk overzicht van het domein van de academische communicatieve vaardigheden een bruikbaar hulpmiddel, omdat er duidelijke keuzes mee kunnen worden gemaakt.

Een vierde reden, tot slot, ligt in actuele zaken rondom wetenschappelijke fraude die ruim in de pers zijn uitgemeten. Voor de redactie van de *NRC* waren deze zaken aanleiding om een rondgang te maken langs de universiteiten in een poging om duidelijkheid te krijgen in de omvang van het probleem (Berkhout en Rosenberg, 2012). Hoe goed houden universiteiten zelf de vinger aan de pols als het gaat om wetenschappelijke integriteit? Van de 102 meldingen van wetenschapsfraude waren er 31 die werden gekenschetst als plagiaat. En dat roept dan toch de vraag op hoe dat kan. Wisten de betreffende wetenschappers niet dat en hoe zij moeten verantwoorden wanneer zij gebruik maken van ideeën en woorden van anderen? Of hebben zij moedwillig, onder de grote druk van het moeten publiceren, plagiaat gepleegd? Hoe dan ook, het mag duidelijk zijn dat correct en integer omgaan met bronnen en de weergave daarvan in publicaties een belangrijk onderdeel moet vormen van de opleiding van academici. Maar wie moet het onderwijs daarvan precies op zich nemen? En waar in het curriculum kan dit het beste een plaats krijgen: in de bachelor of uitsluitend in de onderzoeksmaster? Dat zijn vragen die goed beantwoord kunnen worden als het domein van de academische communicatieve vaardigheden, waar ook de omgang met bronnen deel van uitmaakt, helder wordt beschreven.

Hoe kan het domein dan in kaart worden gebracht? In dit artikel worden eerst enkele wettelijke en organisatorische kaders beschreven die dit domein afbakenen. Vervolgens wordt met behulp van een mindmap<sup>1</sup> een eerste aanzet gedaan tot afbakening.

## 2 De academisch gevormde student

2.1 Wettelijke en organisatorische kaders van academische communicatieve vorming  
Het kader van de academisch communicatieve vorming van studenten is in grote lijnen vastgelegd in minstens drie richtlijnen: de Dublin-descriptoren, de Wet op het Hoger Onderwijs en de Nederlandse Gedragscode voor Wetenschapsbeoefenaren.

In de Dublin-descriptoren is vastgesteld welke competenties studenten op bachelor-, master- en doctoraatsniveau moeten hebben. In de competentie 'communicatie' staat dat een bachelor-student aan het eind van zijn bacheloropleiding 'in staat [moet zijn] om informatie, ideeën en oplossingen over te brengen op publiek bestaande uit specialisten of niet-specialisten'. Een master-student moet 'in staat [zijn] om conclusies, alsmede de kennis, motieven en overwegingen die hieraan ten grondslag liggen, duidelijk en ondubbelzinnig over te brengen op een publiek van specialisten of niet-specialisten' (NVAO, 2011).

De Wet op het Hoger Onderwijs bevat een artikel dat raakt aan de communicatieve vorming van studenten. Zo zegt artikel 1.3, lid 5 dat universiteiten en andere instellingen van hoger onderwijs zich 'in het kader van hun werkzaamheden op het gebied van onderwijs wat betreft Nederlandstalige studenten mede richten op de bevordering van de uitdrukkingsvaardigheid in het Nederlands' (WHO, 2011).

Een derde kader waarmee rekening moet worden gehouden in de opleiding van studenten tot wetenschappers is de Nederlandse Gedragscode voor Wetenschapsbeoefening die is vastgesteld door de VSNU en die sinds januari 2005 van kracht is. Hierin staan richtlijnen waar elke wetenschapsbeoefenaar zich aan dient te houden op het gebied van onder andere de controleerbaarheid van onderzoeksgegevens. Zo bevat richtlijn I.3 aanwijzingen hoe wetenschapsbeoefenaren moeten omgaan met bronvermeldingen:

"Door correcte bronvermelding wordt duidelijk gemaakt dat er niet wordt gepronkt met andermans veren. Dit geldt ook voor informatie die van het internet is gehaald." (2005, 5)

Richtlijn III.2 benoemt zelfs enkele specifieke onderzoeksgenres die wetenschappers moeten beheersen als het gaat om de weergave van onderzoeksgegevens:

"De kwaliteit van dataverzameling, data-invoer, dataopslag en dataverwerking wordt goed bewaakt. Goede verslaglegging van alle stappen en controle op de uitvoering is noodzakelijk (labjournaals, voortgangrapportages, documentatie van afspraken en beslissingen enz.)." (2005, 7)

Voor studenten is het echter lang niet altijd duidelijk wat docenten precies bedoelen als ze het over een bepaald genre hebben, of het nu om een 'essay', 'werkstuk' of 'scriptie' gaat (De Jong, 2011, 13, 21, 25). In studiehandleidingen wordt er te vaak van uitgegaan dat studenten precies weten wat een 'essay' is of welke eisen er precies gelden voor een 'onderzoeksverslag', een 'labjournaal' of een 'voortgangsrapportage'.

De bovengenoemde richtlijnen bieden slechts een grof kader voor de afbakening van het domein van de academische communicatieve vaardigheden. Instellingen en opleidingen moeten dan ook vele keuzes maken om deze kaders te operationaliseren. Die keuzes worden gedeeltelijk ingegeven door de latere beroepspraktijk: een student Medicijnen wordt dan bijvoorbeeld ergens in het curriculum geschoold of begeleid in het houden van arts-patiënt-gesprekken, terwijl een advocaat in opleiding in een studentenrechtbank leert pleiten voor

---

<sup>1</sup> Een mindmap is een manier om een grote hoeveelheid complexe informatie gestructureerd weer te geven.

een rechter. Voor een student Molecular Science and Technology is het vooral belangrijk dat hij een degelijk wetenschappelijk artikel leert schrijven, terwijl voor een student die een masteropleiding Journalistiek volgt het schrijven van journalistieke genres belangrijker is. Binnen het curriculum worden dan dus keuzes gemaakt om nadruk te leggen op specifieke vaardigheden die voor de latere beroepsuitoefening belangrijk zijn.

De ene opleiding vult die keuzes in meer detail in dan de andere. Sommige opleidingen kiezen ervoor om apart communicatievakken aan te bieden waarin studenten academisch worden gevormd. Andere opleidingen kiezen voor een meer integratieve aanpak, waarin studenten communicatieve vaardigheden tegelijk opdoen met de benodigde inhoudelijke kennis (Kam en Van Kruiningen, 2007).

Veel academische communicatieve vorming vindt echter ook plaats in het 'verborgen communicatieve curriculum': vakken die kennisontwikkeling over een bepaald onderwerp tot doel hebben, hanteren toetsvormen die ook bijdragen aan de academische communicatieve vorming van studenten. Studenten moeten in dergelijke vakken over een bepaald onderwerp werkstukken schrijven, interviews afnemen, project- en stageverslagen indienen, onderzoeksvoorstellen opstellen, presentaties houden enzovoort. Hoewel het leerdoel van deze toetsvormen niet expliciet is om de student academisch communicatief te scholen, is dat natuurlijk wel wat er in die toetsvormen mede gebeurt. Docenten geven studenten niet alleen feedback op de inhoud, maar schaven de latere beroepsbeoefenaar in de betreffende discipline ook op communicatief vlak bij. Ze leren de student bijvoorbeeld welk specifiek jargon er bij het vak hoort en zullen ongetwijfeld (en hopelijk) ook de omgang met bronnen en literatuurverwijzingen kritisch beschouwen.

Het domein van de academische communicatieve vorming van studenten aan de Nederlandse universiteiten wordt dus slechts globaal door wettelijke kaders en organisatorische richtlijnen bepaald. De instellingen zelf hebben een belangrijke taak bij het nader specificeren van deze competentie. Om een overzicht te krijgen van het enorme scala van mogelijkheden dat ze daarvoor hebben, dient de mindmap in figuur 1. Deze mindmap kan als uitgangspunt dienen om het domein van de academische communicatieve vaardigheden af te bakenen.<sup>2</sup>

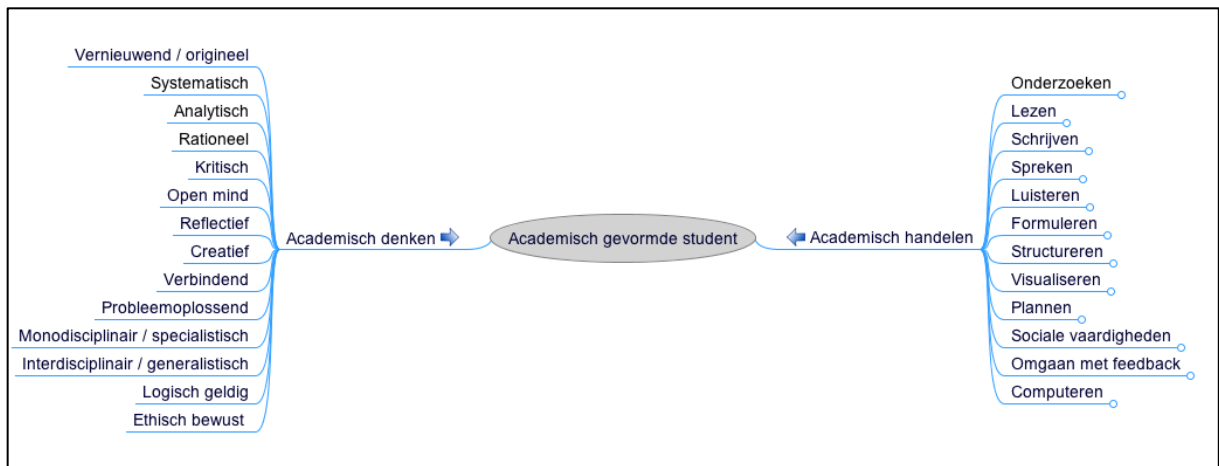
## 2.2 Academisch denken

De academisch gevormde student heeft twee belangrijke kenmerken: hij kan academisch denken en academisch handelen. Beide kenmerken zijn in een aantal componenten uitgesplitst. In de mindmap in figuur 1 lijken academisch denken en academisch handelen twee verschillende, onafhankelijke onderdelen te zijn van academische vorming. Dit is echter niet het geval: het denken en het handelen hebben een onlosmakelijke invloed op elkaar: het denken vormt het handelen, maar het handelen heeft ook weer zijn weerslag op het denken.

Academisch denkniveau is een onderscheidend kenmerk ten opzichte van een student die aan een hogere beroepsopleiding is geschoold. Maar hoe kan denkniveau gemeten worden? Kan degene die een fMRI-scan van een hbo-student vergelijkt met die van een universitaire student zien dat de ene student 'academischer' kan denken dan de ander? Dat is waarschijnlijk niet mogelijk (en het is ook nog maar de vraag of het wenselijk is).

---

<sup>2</sup> Mindmaps zijn per definitie ongeschikt voor artikelen op A4-formaat. In de volledige versie van deze mindmap zijn alle onderdelen die onder het kopje 'academisch handelen' vallen nader uitgewerkt voorzover ze een relatie hebben met academische communicatieve vaardigheden. De uitgeklapte onderdelen zijn te zien in het mindmapbestand zelf. Dit .mm-bestand is beschikbaar via de dvd van de 8<sup>e</sup> Expertmeeting van het NACV en op aanvraag bij de auteur (A.E.Kam@tudelft.nl). Het bestand kan ingelezen en bewerkt worden in een mindmap-programma, bijvoorbeeld het opensource-programma FreeMind.



Figuur 1 Mindmap van de academisch gevormde student

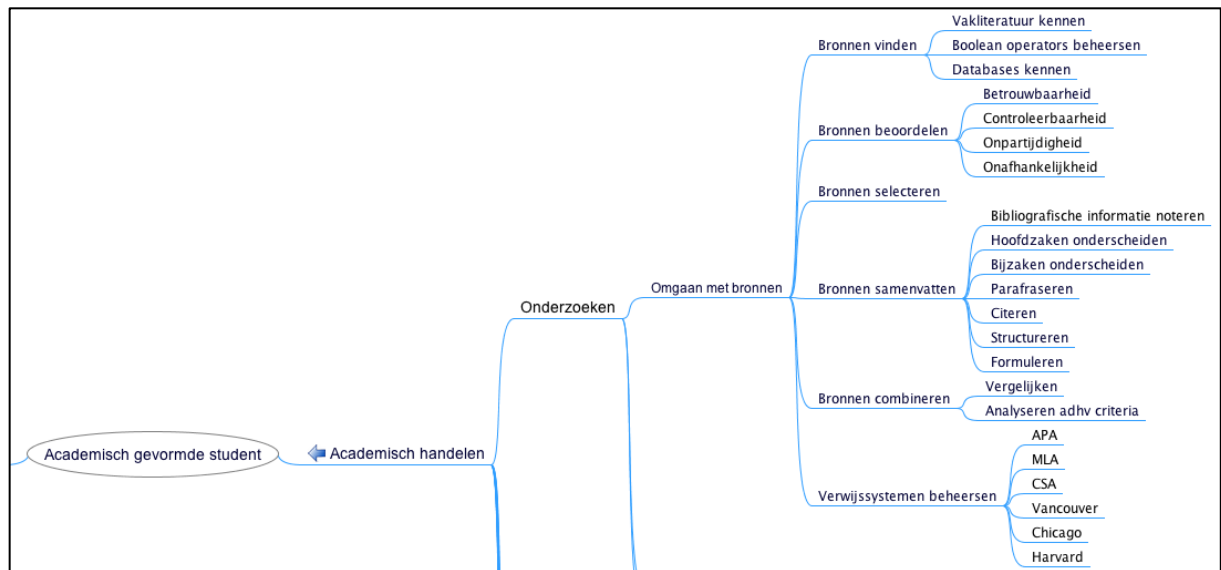
Het is wel mogelijk om een lijstje te maken van eigenschappen en vaardigheden die in verschillende publicaties over academische vorming worden opgevoerd als kenmerkend voor een academicus (Brouwer, 2005; Meijers e.a., 2005; Nedermeijer en Pilot, 2000; Noorda 2011; Procee 2004). Die eigenschappen zijn in figuur 1 aan de linkerkant geplaatst, onder de knoop 'academisch denken'. Maar dan zou nog steeds gezegd kunnen worden dat deze eigenschappen ook opgaan voor hbo-studenten. Hoe kan het denkniveau dan wel worden gemeten en hoe kan worden bepaald of dat denkniveau academisch genoemd kan worden? Dat kan voor een deel door te kijken naar de manier waarop het denken zijn weerslag vindt in het handelen.

### 2.3 Academisch handelen

Aan de rechterkant van figuur 1 staat een groot aantal handelingen onder de noemer 'academisch handelen'. Een groot deel van die handelingen behoren mijns inziens tot het domein van de academische communicatieve vaardigheden: onderzoeken, lezen, schrijven, spreken, luisteren, formuleren, structureren, visualiseren, plannen, sociale vaardigheden, omgaan met feedback en computeren. Elke handeling kan weer uitgesplitst worden in een aantal deelhandelingen die de student moet leren om zich de betreffende vaardigheid eigen te maken. Om een voorbeeld te geven van de bruikbaarheid van de mindmap om het domein van de academische communicatieve vaardigheden af te bakenen, werk ik hieronder de component 'onderzoeken' verder uit.

Onderzoek doen is de meest typerende handeling voor een academicus. Het onderzoeksproces wordt in eerste instantie gevormd door het denken. Om het denken te voeden, moeten studenten wel enkele vaardigheden goed beheersen: ze moeten bijvoorbeeld kunnen omgaan met bronnen, methodologie beheersen en – in het geval van empirisch onderzoek – statistiek kunnen toepassen. In figuur 2 is de component 'omgaan met bronnen' verder uitgewerkt.

Wie uiteindelijk van zichzelf wil kunnen zeggen dat hij arts, psycholoog, literatuurwetenschapper, wiskundige of ingenieur is, zal zijn kennis moeten kunnen plaatsen in de canon van bestaande literatuur over zijn vak. Zonder gedegen bronnenkennis is ontwikkeling van nieuwe kennis een lastige exercitie. Omgaan met bronnen hoort dus tot de kern van academisch communicatief handelen. Er is een gedegen oefening nodig in het omgaan met bronnen. Studenten moeten leren hoe ze, aan de hand van een goed afgebakende onderzoeksvraag, de juiste bronnen kunnen vinden, hoe ze deze kunnen beoordelen, hoe ze de geschikte bronnen moeten selecteren uit de opbrengsten van hun zoektocht, hoe ze deze bron-



Figuur 2 Omgaan met bronnen

nen inhoudelijk moeten samenvatten, hoe ze bronnen kunnen combineren en welk verwijssysteem ze moeten gebruiken om naar de bronnen te verwijzen. Door zich deze vrij praktische vaardigheden eigen te maken, worden ze geprikkeld om hun ethisch bewustzijn te vergroten, systematisch en analytisch te denken en ze komen erachter wat de grenzen zijn van hun eigen discipline. De vraag is echter hoe ze in het academisch onderwijs deze vaardigheid aangeleerd krijgen. Wie doet dat zoal en welke aanpak wordt daarbij gehanteerd? In de volgende paragraaf wordt duidelijk dat de mindmap ook hiervoor duidelijke aanwijzingen kan geven.

### 3 De bruikbaarheid van de mindmap

De mindmap over de academisch gevormde student is bruikbaar voor vier activiteiten: onderwijsontwikkeling, visie-ontwikkeling tussen docenten onderling, personeelsbeleid en onderzoek. Elke activiteit wordt hieronder toegelicht.

#### 3.1 Onderwijsontwikkeling

Het is niet altijd gemakkelijk om aan te wijzen waar studenten leren om correct met bronnen om te gaan. In sommige opleidingen krijgen studenten al in het eerste jaar van de bachelor een vak 'informatievaardigheden' of 'bibliotheekvaardigheden', waarin ze de basisprincipes van het zoeken van geschikte bronnen aangeleerd krijgen. Soms worden deze cursussen gegeven door vakdocenten, soms door medewerkers van de universiteitsbibliotheek en weer een andere keer door docenten communicatieve vaardigheden. Elk van deze docenten zal waarschijnlijk een eigen accent geven aan de manier waarop studenten met bronnen moeten omgaan.

De vakdocent zal mogelijk vooral nadruk leggen op het leren kennen van de bronnen die in het algemeen gerekend worden tot de canon van het vak. Aan de hand van die bronnen kan hij studenten meteen goed laten zien hoe bronnen verwerkt moeten worden in communicatieve producten binnen de betreffende discipline, door het gangbare literatuurverwijssysteem te introduceren en studenten daarmee te laten oefenen. Ook kan hij de studenten bijvoorbeeld leren hoe zij moeten beoordelen of een bepaalde publicatie binnen het betreffende kennisdomein betrouwbaar is.

Een medewerker van de universiteitsbibliotheek zal misschien meer nadruk leggen op het uitvoeren van een systematisch literatuuronderzoek, waarin bronnen uit de eigen en andere disciplines worden onderzocht op bruikbare informatie voor het onderzoek. De student zal dan vooral leren hoe hij zijn weg kan vinden in het digitale woud van databases en

(online) tijdschriften, door goede zoektermen te formuleren en goed gebruik te maken van Boolean operators.

De docent communicatieve vaardigheden zal misschien meer ingaan op het integreren van literatuurverwijzingen en noten in het uiteindelijke onderzoeksverslag: hij leert de student wanneer deze een voetnoot of eindnoot moet gebruiken, wanneer een literatuurverwijzing nodig is en hoe deze tekstuele onderdelen er precies uit moeten zien. Ook kan hij de student goed het verschil leren tussen een 'parafrase' en een 'citaat' en formuleringen aanreiken waarmee de student de lezer duidelijk kan maken dat hij niet zijn eigen woorden gebruikt, maar die van anderen.

Al deze manieren om met bronnen om te gaan zijn belangrijk om de component 'omgaan met bronnen' onder de knie te krijgen. De mindmap kan curriculumontwikkelaars en docenten behulpzaam zijn om een leerlijn te ontwikkelen in deze vaardigheid. In het vaststellen van het curriculum zou duidelijkheid moeten komen over de vraag wie in zijn onderwijs expliciet aandacht besteedt aan deze verschillende aspecten van het omgaan met bronnen. Zo zou bijvoorbeeld voor één duidelijke, gangbare norm voor literatuurverwijzing kunnen worden gekozen voor het onderwijs in de discipline. Studenten krijgen deze in het eerste jaar aangeleerd en die norm geldt vervolgens voor de hele bachelorfase. In de masterfase zouden studenten dan kunnen leren dat er naast het verwijssysteem waarmee ze hebben leren omgaan in de bachelorfase, ook nog andere systemen bestaan die ze moeten kunnen hanteren in hun academische schrijfproducten. De nadruk kan dan meer komen te liggen op publiceren in een academische context, waarin academische procedures als reviewen een belangrijke rol spelen.

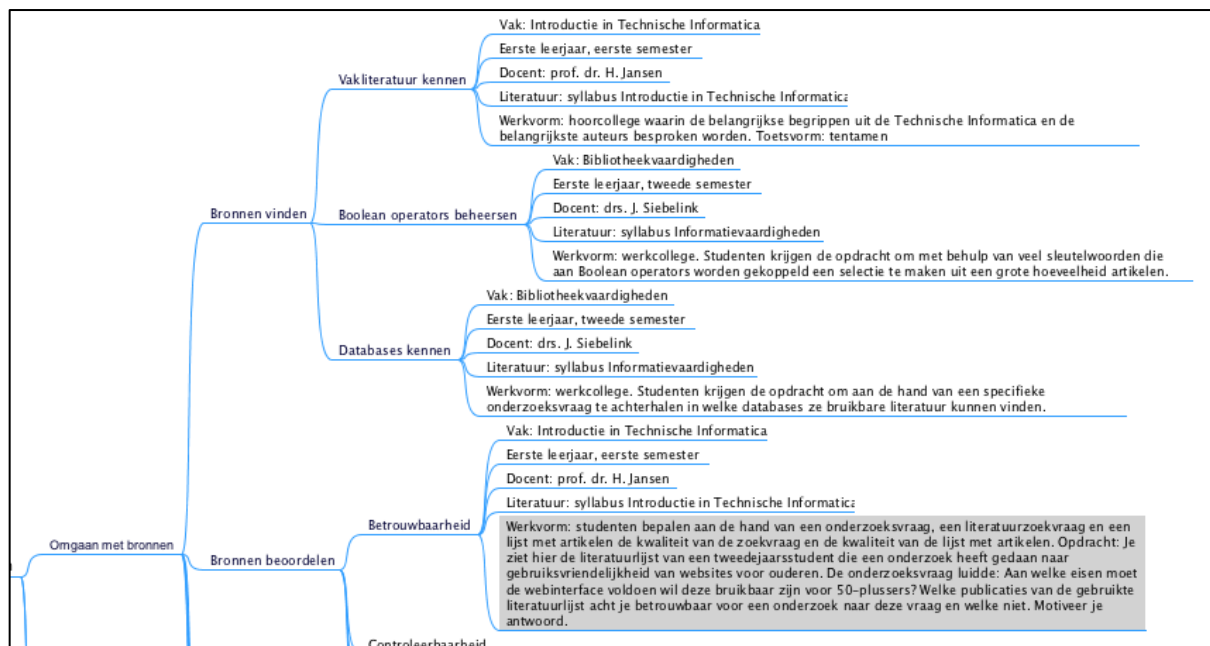
In de mindmap kunnen aan de verschillende onderdelen van het omgaan met bronnen gemakkelijk andere knopen gehecht worden, waarin bijvoorbeeld vermeld wordt in welk vak/welke vakken er aandacht wordt besteed aan het omgaan met bronnen, welke achtergrondliteratuur gebruikt wordt om studenten deze vaardigheid bij te brengen, wie daarvoor in het curriculum verantwoordelijk en aanspreekpunt is en welk literatuurverwijssysteem als basis wordt verondersteld in de communicatieve producten die studenten tijdens de opleiding moeten opleveren. Zo ontstaat er overzichtelijkheid in het onderwijs in de component 'omgaan met bronnen'. Een voorbeeld van een dergelijke uitwerking is weergegeven in een fictief voorbeeld in figuur 3. Omdat dit er in de mindmap niet zo overzichtelijk meer uitziet, is het wellicht beter om dit soort informatie overzichtelijk bij elkaar te plaatsen in een spreadsheet-overzicht, dat vervolgens via een hyperlink aan het mindmapbestand gekoppeld kan worden.

Eventueel kan op detailniveau ook nog in de mindmap worden opgenomen welke specifieke leertaken de studenten uitvoeren om zich deze component eigen te maken. Zo hebben Janssen-Noordman en Van Merriënboer (2002, 25-30) 'zoeken naar relevante onderzoeksliteratuur' uitgewerkt als voorbeeld van een leertaak. Maar ook een boek als dat van Milius, Oost en Holleman (2001) biedt zeer bruikbare aanknopingspunten voor de uitwerking van actieve werkvormen op het gebied van academische communicatieve vorming.

### 3.2 Visieontwikkeling onder docenten

Belangrijk is dat er tussen docenten van een opleiding onderling duidelijkheid en afstemming is over welke vaardigheden aan studenten aangeleerd worden, wie daarvoor verantwoordelijk is en welke didactische aanpak het meest geschikt is. De mindmap kan docenten en curriculumontwikkelaars helpen om deze onderlinge afstemming te bereiken. Door in de mindmap te verhelderen wie welke aspecten in zijn onderwijs behandelt, ontstaat er een beeld van de huidige stand van zaken: wie onderwijst welke vaardigheden aan studenten, in welk leerjaar gebeurt dat en hoe wordt dat aangepakt, met welke ondersteunende literatuur en in welke werkvormen?

Als het om het omgaan met bronnen gaat, zouden alle docenten die studenten in de bachelorfase schrijfopdrachten geven in hun onderwijs bijvoorbeeld eens kunnen expliciteren welk literatuurverwijssysteem zij voorschrijven aan studenten en naar welke literatuur zij studenten hiervoor verwijzen. Zo worden de overeenkomsten en verschillen in aanpak snel duidelijk.



Figuur 3 Onderwijsontwikkeling van de component 'omgaan met bronnen'

Vervolgens kan worden bekeken of deze gang van zaken ook didactisch de beste gang van zaken is en of alle vaardigheidsaspecten afdoende aan studenten worden onderwezen. Is er een opzet van eenvoudige schrijfoopdrachten naar complexere schrijftaken, bijvoorbeeld? Zijn er realistische schrijftaken bedacht, waarin het ook logisch is dat studenten naar bronnen verwijzen? Krijgen studenten in het eerste jaar goede voorbeelden te zien van de voorgeschreven manier om naar bronnen te vermelden? Wordt ergens expliciet gemaakt dat van hen verwacht wordt dat zij dit op vergelijkbare wijze toepassen in hun eigen teksten? En hoe wordt er met bronvermeldingen omgegaan in mondelinge presentaties?

Het curriculum kan systematisch aan een soort 'vaardigheidstoets' worden onderworpen, door al deze aspecten aan de mindmap toe te voegen. Zo kan aan alle docenten van de opleiding verduidelijkt worden welke kennis en vaardigheden ze in een leerjaar bekend mogen veronderstellen bij de studenten en hoeft het wiel niet steeds opnieuw uitgevonden te worden.

### 3.3 Personeelsbeleid

De mindmap kan ook bruikbaar zijn voor personeelsbeleid. Sommige vaardigheden kunnen goed worden onderwezen of begeleid door master-studenten die in de rol van student-assistent feedback geven op communicatieve producten van bachelor-studenten. Bij verschillende schrijfcentra aan Nederlandse universiteiten is daarmee ervaring opgedaan (Groningen, Tilburg, Nijmegen). Andere vaardigheden kunnen beter worden bijgebracht door vakdocenten die goed zijn ingebed in de betreffende discipline en die bijvoorbeeld zelf al veel gepubliceerd hebben. In de mindmap kan op eenvoudige wijze worden vermeld op welk personeelsniveau de betreffende vaardigheid moet worden ingeschaald, eventueel met gebruik van het Universitair Functieorderingsstelsel (UFO).

### 3.4 Onderzoek

Tot slot kan de mindmap goed worden gebruikt als uitgangspunt voor onderzoek binnen het domein van de academische communicatieve vaardigheden zelf. Zo zou per vaardigheid een literatuurlijst kunnen worden samengesteld waarin de actuele stand van zaken wordt weergegeven van goed onderzoek naar (onderwijs in) de betreffende vaardigheid. Op die manier ontstaat een duidelijke gedeelde kennisbasis. Ook kan dan goed worden geïnventariseerd welke leemtes er nog zijn op onderzoeksgebied. Eventueel kan dan een onderzoeksprogramma worden opgestart om de leemtes in die kennis op te vullen. Invulling van de mind-



map zou eventueel kunnen plaatsvinden in het kader van een special interest group binnen het NACV.

#### 4 Samenvatting

Doel van dit artikel was om een aanzet te geven voor afbakening van het domein van de academische communicatieve vaardigheden. Die afbakening is om vier redenen noodzakelijk:

- Alle universiteiten in Nederland leren hun studenten academische communicatieve vaardigheden aan. Tot nu toe is er nog geen poging ondernomen om het geheel van academische communicatieve vaardigheden waaruit universiteiten en opleidingen kunnen kiezen in kaart te brengen.
- Afbakening van het domein biedt mogelijkheden voor onderwijsontwikkeling.
- Afbakening van het domein is nodig vanwege ontwikkelingen in het hoger onderwijs die erop wijzen dat er te weinig aandacht is voor individuele ontwikkeling van academische communicatieve vaardigheden.
- Afbakening van het domein kan wellicht een bijdrage leveren aan het voorkomen van wetenschappelijke fraude, doordat duidelijk wordt wie de verantwoordelijkheid heeft om studenten te leren hoe ze moeten omgaan met data en de verwerking daarvan in communicatieve producten die het resultaat zijn van onderzoek.

Er zijn drie formele kaders waarin globale richtlijnen worden gegeven voor de academische communicatieve vorming van universitaire studenten: de Dublin-descriptoren, de Wet op het Hoger Onderwijs en de Nederlandse Gedragscode voor Wetenschapsbeoefening. Omdat deze kaders echter te grofmazig zijn, moeten opleidingen zelf vaak specifiek operationaliseren. In een mindmap is een overzicht gegeven van het grote scala aan mogelijkheden waaruit zij kunnen kiezen.

In de mindmap staat de academisch gevormde student centraal. Deze student kan academisch denken en academisch handelen. Het academisch denken houdt in dat een student vernieuwend, origineel, systematisch, analytisch, rationeel, kritisch, met een open mind, reflectief, creatief, verbindend, probleemoplossend, mono- en interdisciplinair, logisch geldig en ethisch bewust kan denken. Of de student daarin slaagt, kan afgemeten worden aan de kwaliteit van zijn academisch handelen, dat bestaat uit de componenten onderzoeken, lezen, schrijven, spreken, luisteren, formuleren, structureren, visualiseren, plannen, sociaal vaardig handelen, omgaan met feedback en computervaardigheden. De bruikbaarheid van de mindmap wordt getoond door te laten zien hoe deze kan worden uitgewerkt voor de vaardigheid 'omgaan met bronnen'. De mindmap kan worden ingezet voor onderwijsontwikkeling, visieontwikkeling tussen docenten en curriculumontwikkelaars onderling, personeelsbeleid en onderzoek. De eerste versie van de mindmap is beschikbaar via de dvd van de 8<sup>e</sup> Expertmeeting van het NACV en op aanvraag bij de auteur van dit artikel. Ik nodig iedereen in het veld uit om een bijdrage te leveren aan uitbouw van de mindmap en daarmee aan de afbakening van het domein, zodat we zo veel mogelijk overeenstemming krijgen over wat dat nou eigenlijk voor dingen zijn: academische communicatieve vaardigheden.

#### Literatuur

- Berkhout, K. en E. Rosenberg (2012). Op zoek naar zonden. *NRC Weekend*, 14 en 15 januari 2012, Wetenschapsbijlage, 8-9.
- Brouwer, J.G. (red.) (2005) *Wat maakt een goed jurist? Over de academische vorming en het recht*. Den Haag: Boom Juridische uitgevers
- Gerritsen, S. (1998). *Schrijfgids voor economen*. Bussum: Uitgeverij Coutinho.
- IJzermans, M.G. en G.A.F.M. van Schaaijk (2003). *Oefening baart kunst. Onderzoeken, argumenteren en presenteren voor juristen*. Den Haag: Boom Juridische uitgevers (2<sup>e</sup> druk).

- Jong, J.C. de (2011). *Handboek academische schrijven. In stappen naar een essay, paper of scriptie*. Bussum: uitgeverij Coutinho
- Kam, A.E. en J. van Kruiningen (2007). Communicatieve vaardigheden in de universitaire curricula. *Onderzoek van Onderwijs*, jaargang 36, 10-14.
- Meijers, A.W.M., C.W.A.M. van Overveld en J.C. Perrenet (2005) *Criteria voor academische Bachelor en Master Curricula*. Eindhoven: TU/e.
- Milius, J. H. Oost en W. Holleman (2001). *Werken aan Academische Vorming. Ideeën voor actief leren in de onderwijspraktijk*. Utrecht: Universiteit Utrecht (IVLOS).
- Nedermeijer, J. en A. Pilot (2000) Beroepscompetenties en academische vorming in het hoger onderwijs. Groningen: Wolters-Noordhoff (Hoger Onderwijs Reeks)
- Noorda, S. (2011) Vorming en het wetenschappelijk onderwijs. In: *Onderwijsraad (2011) Essays over vorming in het onderwijs*.  
<http://www.onderwijsraad.nl/upload/publicaties/607/documenten/essays-over-vorming-in-het-onderwijs.pdf>, geraadpleegd op 30 november 2011.
- NVAO (Nederlands Vlaamse Accreditatie Organisatie)(2011) Dublin Descriptoren, [http://www.nvao.net/page/downloads/Dublin\\_Descriptoren.pdf](http://www.nvao.net/page/downloads/Dublin_Descriptoren.pdf), geraadpleegd op 29 november 2011.
- Procee, H., H. Meijer, P. Timmerman en R. Tuinsma (red) (2004). *Bij die wereld wil ik horen. Zesendertig columns & drie essays over de vorming tot academicus*. Meppel:Boom.
- VSNU (2005). *Nederlandse Gedragscode Wetenschapsbeoefening*.  
<http://www.vsnv.nl/Media-item/Nederlandse-Gedragscode-Wetenschapsbeoefening.htm>, geraadpleegd op 16 januari 2012.
- Wet op het Hoger Onderwijs en wetenschappelijk onderzoek (WHO 2011). Artikel 1.3, lid 5. [http://wetten.overheid.nl/BWBR0005682/Hoofdstuk1/Titel1/Artikel13/geldigheidsdatum\\_30-11-2011](http://wetten.overheid.nl/BWBR0005682/Hoofdstuk1/Titel1/Artikel13/geldigheidsdatum_30-11-2011), geraadpleegd op 30 november 2011.